

УДК 81' 373.2: 81' 371

ДО СЕМАНТИКИ ВЛАСНОЇ НАЗВИ: КОРЕФЕРЕНТНІСТЬ КОНОТОНІМІВ

Галина Лукаш

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
кафедра інформаційних систем управління
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна, 21021
e-mail: g.lukash@donnu.edu.ua*

Проаналізовано семантичні зміни власних назв, результатом дії яких став новий онімний розряд – конотоніми. Обґрунтовано взаємозв'язок мовних і позамовних чинників у процесі кореферентної номінації конотативних онімів. Аналіз здійснено на матеріалі тексту есе Ю. Шевельова.

Ключові слова: конотація, кореферентність, конотонімізація, теорія конотонімії, конотонімікон, семантична структура власної назви, Ю.Шевельов.

Годнфрі Гарольд Гарді (англійський математик, його есеї „Апологія математика” вважається однією з найкращих спроб проникнення в свідомість математика в роботі) назвав доведення від супротивного найкращою зброєю для математиків. Спробуємо теж почати із своєрідної контрапозиції. У мовознавстві певний час існувала думка про те, що власні назви – це слова, що не виражають понять, а „семантичний клас іменників з номінативно-ідентифікаційною функцією”, до яких належать власні назви, вважався неповноцінним і міг бути зарахований до недостатніх, неповних структур. О. Реформатський свого часу переконував, ніби „загальна властивість власних назв полягає в тому, що, співвідносячись із класом речей, вони мають своє значення в називанні і тільки, жодних понять не виражають” [11, с. 60]. Розмежовуючи функції власних і загальних назв, він закріпив за першим типом номінативну (називати певні предмети), а за другим – семасіологічну (не лише називати, а й виражати поняття про предмет) функцію. О.В. Суперанська підкреслює: „се те безмежне багатство значення, яке приписують власним назвам, належить не словам, а тим об'єктам, які вони називають, що й становить енциклопедичну інформацію цих імен” [14, с. 7].

Сьогодні дехто з мовознавців теж часом повертається на ці позиції, уважаючи, що власна назва може тільки *називати* і що певні семантичні нюанси виникають лише внаслідок стилістичного забарвлення власної назви як лексеми.

Мета нашої роботи – спираючись на основні положення теорії конотативної онімії (конотонімії) на прикладі семантичного розширення власних назв довести закономірності появи смислової домінанти, яка пов'язана не з денотатом, а з поняттям й усталюється у процесі функціонування оніма у мовленні. Матеріалом дослідження став текст есе видатного вченого-мовознавця Юрія Шереха (Шевельова) „Над озером. Баварія. Триптих про добу, про мистецтво, про провінційність, про призначення України, про голуби і інші речі”, уміщений у виданні „Думки проти течії. Публіцистика” (1949 р.) [16].

У традиційному мовознавстві типологія значення передусім спирається на характер інформаційного зв'язку між двома сутностями. За цією ознакою виділяють імплікаційний

та знаковий типи значень. Іншою умовою для виділення типів значень слугує зіставлення об'єктивних властивостей речей, подій, явищ та їх суб'єктивної цінності для людини. Поширеною на сьогодні думкою щодо семантики власних назв є констатація того, що „онімичне значення містить співвіднесення з певним референтом (людиною, місцем, твариною, астрономічним об'єктом та ін.), а також компонент відомості імені, стилістичну, оцінну, мотивну й естетичну інформацію (зокрема, у тексті)” [13, с. 426]. Те, що описується чи то власними, чи то загальними назвами, термінологічно називається денотатом, або референтом. Уточнимо ці часто вживані терміни. Денотат – це позначувана річ. Розумова операція співвіднесення слова, що позначає, з тим, що позначається ним, тобто денотатом чи референтом, називається референцією (денотацією, предметним співвідношенням). Якщо в тексті кілька слів або словосполучень мають однакову предметну співвіднесеність, про них говорять, що вони кореферентні [10, с. 38].

У сучасній лінгвістиці кореферентність як мовознавча категорія є важливим об'єктом наукових досліджень. Теоретичні основи кореферентності закладено насамперед у зарубіжній лінгвістиці у зв'язку з активним розвитком теорії референції, зокрема у працях П. Адамця, І. Беллерта, Д. Вайса, А. Вежбицької, К. Доннелана, Л. Лінського, Б. Рассела, П. Стросона. Уперше кореферентність як самостійна лінгвістична категорія була предметом ґрунтовного аналізу у дослідженнях Б. Палека та Ж. Фоконьє. Семантико-синтаксичний, функціональний та комунікативно-прагматичний підходи в інтерпретації кореферентності запропонували російські вчені (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, В. Гак, М. Нікітін, Т. Николаєва, О. Падучева, М. Селезньов, О. Фатєєва, О. Чехов та ін.), які поглибили лінгвістичну сутність цієї категорії. Останнім часом питання кореферентності стало об'єктом аналізу в когнітологічному аспекті: розкрито когнітивно-орієнтаційні моделі референції (С. Толдова), розглянуто випадки кореферентності квантора та особового займенника (К. Казенін). Українознавці – Н. Гуйванюк і Л. Куриляк – досліджували структурні і функціональні особливості таких найменувань. Н. Гуйванюк основними ознаками кореферентності вважає “інформативно-референційну тотожність і функціональну еквівалентність” [4, с. 278]. Співвіднесення кореферентів є специфічним засобом репрезентації та концептуалізації інформації у тексті, де референційно тотожні одиниці формують систему топікальних покликань, утворюючи кореферентні пари і кореферентні ряди [6].

Денотати можуть бути як реальними, так й уявними. Наявність двох термінів “денотат” і “референт” іноді використовують для того, щоб фіксувати цю відмінність. “Денотат” залишається загальним терміном, що вживається і для справжніх, і для вигаданих об'єктів, а “референт” використовується лише для реальних денотатів. Відповідно і терміни “денотація” та “референція” розрізняються: перший є синонімом позначення мисленнєвої дії незалежно від реальності чи уявності денотата, а другий – у значенні мисленнєво-пізнавальної дії, яка співвідносить поняття та ім'я з річчю та встановлює, чи є у них спільний реальний денотат і, якщо є, який він [10].

Основні положення теорії онімного значення в аспектах парадигми імені, на нашу думку, сформулював М.Ф. Алефіренко: 1) значення оніма становить собою вербалізоване відбиття у нашій свідомості об'єкта найменування; 2) сигніфікат онімного значення – це одиничне поняття, тобто поняття про певний окремих об'єкт цього класу; 3) у мовленнєвому вжитку сигніфікативний компонент їх значень може підлягати різним смисловим модифікаціям [1, с. 268].

Одиницею семантичної наповненості конотоніма нами названо конотонімний концепт [7]. Структуру конотонімного концепту утворює ядро – конотативна архісема з типовою, архетипно спрямованою ціннісною культуроносною ознакою, а периферію – інші

конотативні і денотативні семи. За структурний елемент концепту приймаємо сему. Конотонімний концепт характеризується стрижневою концептуальною конотемою – архіконотемою, яка створює стереотип. У межах мовного значення стереотип сприяє побудові синонімічних рядів і передбачає наявність певної моделі побудови. У конотонімії діють як загальні онімні, так і власні, конотонімні, закономірності та принципи. Так, можна говорити про власний для конотонімів об'єкт іменування – образно осмислені предмети дійсності (факти, явища, особи), номінація яких реалізується в мовленні, тобто конотоніми, як і будь-який інший онімний розряд здійснюють одиничну референцію. Крім того, простежується процес конотонімізації власних назв за певними етапами, або конотонімогенез [7]. У межах концептосфери особливо виділяється явище рухливості семантичного наповнення власних назв, колосальність їх асоціативних спроможностей. Так, за спостереженнями О.Ю. Карпенко, „обидва процеси – і рухливість семантики, і безмежжя асоціацій – серед власних назв відбуваються швидше, ніж серед загальних, оскільки оніми, охоплюючи тільки одного носія, мають слабші зв'язки з об'єктивною дійсністю, а тому ці зв'язки легше розірвати” [5, с. 23]. Ще О. О. Потебня відзначав, що мова виникає з асоціацій і дає початок новим асоціаціям.

Отже, семантика власної назви теж становить собою структуру із денотативним та конотативним планом. Денотативний план – це називання індивідуального об'єкта, (для конотоніма – образно осмисленого), а конотативний – його суб'єктивне сприйняття, пов'язуване із власною для кожного інтерпретатора когнітивною базою. І один, й інший компоненти є мінливими, мають високий семантичний потенціал. Обидва компоненти є паралельними, тісно взаємодіють між собою, впливають один на одного.

Ім'я, що внаслідок образності набуває особливої культурної вагомості, розширює свою значеннєву базу. Не припиняючи позначати певний об'єкт, воно починає використовуватись для характеристики ширшого кола явищ дійсності, внаслідок чого створюється своєрідний діапазон семантичного „розсіювання“ імені.

Таким чином, сучасний стан проблеми вивчення природи семантики і семантики пропріальних одиниць зокрема відзначається переважно двома напрямками – семасіологічним й ономасіологічним. У роботах семасіологічного напрямку продовжуються пошуки методів аналізу наявного значення в онімі. У теоріях ономасіологічного характеру робляться спроби змоделювати процес появи значення в онімі. Для цього використовується досвід різних суміжних наук – когнітивістики, лінгвопсихології, етнолінгвістики, лінгвокультурології, семасіології тощо. На основі таких досліджень доведено, що 1) власна назва містить інформацію, оскільки називає об'єкт; 2) будь-яка інформація про об'єкт входить до онімної семантичної структури; 3) семантична насиченість оніма різна у різних людей; 4) оскільки ім'я розширює свою інформаційну значеннєву базу із набуттям соціально-культурної вагомості, виявленню механізму розвитку семантики перш за все сприяє застосування когнітивних критеріїв у межах лінгвокультурологічної проблематики; 5) одним із основних компонентів онімної семантичної структури виступає образний компонент як конкретно-чуттєве уявлення. У дослідженнях обох напрямків акцентується увага на високій здатності оніма до семантичного розширення [7].

В.М. Телія виділяє три напрями у вивченні конотації: семіотичний, психолінгвістичний і лінгвістичний [15]. За семіотичного підходу центром уваги стають мотиви, зважаючи на які мовець робить вибір між різними субкодами мови (стилями, діалектами, жаргонами). Стилістичний аспект, за нашими спостереженнями, дещо вичерпав свої можливості. У стилістиці і зараз під конотацією розуміють стилістичне забарвлення або стилістичне значення, розглядаючи його у зв'язку з емоційним забарвленням.

Семантичні теорії, які базуються на наукових працях Г. Фреге, Дж. Серла, виходять із того, що референція забезпечується значенням. Ця теза поширюється і на власні назви. Простежимо нарощення конотативного значення на прикладах власних назв, ужитих в есе "Над озером. Баварія" Юрія Шевельова. Есе визначене ним як „триптих про добу, про мистецтво, про провінційність, про призначення України, про голуби і інші речі“ і складається з трьох частин: 1. Над озером. Баварія. 2. Наша сучасність — наше мистецтво 3. При битій дорозі. [16].

Володіючи основними західноєвропейськими і майже всіма слов'янськими мовами, Ю. Шевельов мав ґрунтовні знання з різних галузей світової культури. Це давало йому змогу застосовувати до інтерпретації літературних і культурних явищ універсальний підхід, аналізувати їх у комплексі, вводити в контекст позалітературної діяльності. Юрій Шевельов був багатогранним ученим. Своїми працями він не тільки збагатив різні ділянки філології, а й засвідчив тонке чуття слова, орієнтацію на найкращі зразки художньої літератури, вміння вправно послуговуватися різнобарв'ям лексичних і граматичних засобів [12, с 3]. Він започаткував модерну українську есеїстику, і тому 2013 року була визначена премія імені Юрія Шевельова, яка покликана розбудувати українську есеїстику, заохотити авторів, винагородити талановитих, привернути увагу публіки до найцікавіших текстів, які в нас з'являються.

„В есе, – зауважує М. Балаклицький, – поєднуються епохи й долі, філософські думки й буденні справи, події, факти, жорстко підкорені коментарійному рухові думки. Нічого не говориться „просто так“, немає „прохідних“ фраз, усе має смисл реальний і філософський. Факти автор одбирає ретельно, розглядає їх, повертаючи, всебічно, але цікавлять вони його не самі по собі, не як роздрібнені й одиничні, а в складному мисленневому зв'язку до тих пір, доки не набудуть нового, потрібного йому, філософськи-узагальненого смислу” [2, с. 29]. М. Балаклицький працю Юрія Шереха (Шевельова) „Над озером. Баварія” відносить до різновиду есе-стаття, який зазвичай має дидактичний імператив, а також пропонує розмежовувати есе-лист, есе-лекцію, есе-щоденник, есе-замальовку тощо [2, с. 32]. В есе „Над озером. Баварія” Ю. Шевельов, як зазначає І. Михайлин, „виходить із того, що постання української держави – неминучість, тож українцям уже тепер варто думати про той ідеал, який вони запропонують світові, щоб не бути в ньому вічною провінцією. Бо провінція – це все те, що не стверджує себе столицею світу. Провінція – не географія, а психологія. Не територія, а душа. Місія України („шанс Києва”) – запропонувати світові „традицію вічно селянського”. Ю. Шевельов збагнув головну загрозу для людської особистості – це масова людина з порожньою душею, виконавець наказів без особистої й національної гордості. Вихована на вічно селянському ідеалі людина – усебічна, ренесансна за характером почувань, здатна мислити й розуміти, сповнена внутрішньої гордості й самоповаги. Здобуття державної самостійності – це перший етап здійснення Україною своєї духовної місії перед світом. Другий етап – набуття нашою державою українського духу й характеру” [9].

Отже, головна думка есе, – необхідність українця позбутися „комплексу малоросіяництва”, провінційності і сповнитися почуттям національної гордості і самоповаги жителя країни, яка є не провінцією, а осередком двох материків. І ця ідея повністю побудована Ю. Шевельовим на семантичному відлунні семантики загальних назв у конотонімах. Ключова фраза есе, що повторюється неодноразово, – „Картагена нашої провінційності мусить бути зруйнована” (авторська орфографія збережена). У „Словнику конотативних власних назв” маємо статтю, де подано три сучасні конотеми цієї назви:

КАРФАГЕН, -а, ч. Топ.₁. Карфаген був столицею рабовласницької республіки. Зіткнувшись з Римом на ґрунті колоніального суперництва, Карфаген вів довготривалу війну з Римом в III-II ст. до н.е. і зрештою був переможений римлянами

УКТ₁. 1. Твердиня, оплот чогось. *Карфаген новітнього малоросійства повинен бути зруйнованим!* (Процок С. Тотем).

2. Місто, неспроможне себе захистити. *Не бути Ганнібалу в безвольних карфагенах: Рим потура Катону* (Базилевський В.).

3. Зруйноване місто. *А Нестор, котрий літописець? Накаркав, чувирло, що Київ буде Єрусалимом Землі Руської, от і свинячить тут усякий Навуходносор, руйнує місто разом із храмами! Так недовго і на Карфаген обернутися...* (Веснич І. Душа) [8, с.191].

Перша конотема – ‘твердиня, оплот чогось’ – підтверджена у ‘Словнику’ прикладом-обігруванням шевельовської ключової фрази. Значить, це співзначення конотоніма закріпилося у мові і стало її фактом.

Розподілимо подальший розвиток ідеї есе за стрижневими конотонімами і переконаємося, що вони насправді виконують роль каркасу, який тримає і ніби віддзеркалює головну думку твору. Так, смислове розгортання ідеї бере початок від безіменності реалій: *В советській дійсності ім'я людини зникло. Були Станкобуди і ХТЗ, Київторги й Гастрономи. Були директори і завмаги — взагалі. Серійні і безіменні. Вони і відповідали серійно і безіменно.* Надалі ‘конотонічний каркас’ вибудовується так: (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Конотонікон есе Ю. Шевельова ‘Над озером. Баварія’

КОНО-ТОНІМ	ТЕКСТ (за <i>Шерех Ю.</i> Думки проти течії)	КОНОТЕМА (за ‘Словником конотативних власних назв’)
<i>Аркадія</i>	<i>Все це разом – комплекс ... жалюгідного еміграційного малоросіяництва..., яке винить у всьому збіг обставин і думає, що завтра, за допомогою чергового визволителя, воно повернеться в свою малоросійську Аркадію...?</i> (с.46).	АРКАДІЯ , -ї, ж. Топ. ₁ . Історична область у Греції, центральна частина Пелопонесу. Оспівана античними поетами як ідилічний край. УКТ ₁ . Щаслива країна, гармонійне, безхмарне життя. <i>Нинішня Польща нагадує все, лише не мирну, спокійну Аркадію</i> (Галан Я. Напередодні) (с. 48).
<i>Спартак</i>	<i>Запанував всесвітній урядовець, але, милий Боже, яке гірке це панування, який він сам найгірший в світі раб, тим гірший, що ніколи не піде під жадними прапорами жадного <u>Спартака</u>. Та і проти кого вів би тепер повстанців <u>новоявлений Спартак</u>? (с. 51)</i>	СПАРТАК , -а, ч. Антр. ₁ . У Стародавньому Римі гладіатор, вождь повстання рабів, 73-71 до н. е., одного з найзначніших повстань періоду античності, що отримало назву ‘повстання Спартака’. УКА ₁ . Організатор, керівник. <i>Юрби духовних рабів, вас втомили пошуки нового Спартака</i> (Арсеніяч Д. Розсипаний мак) (с.327).
<i>Париж/</i>	<i>Шатра пластунів мають</i>	ПАРИЖ , -а, ч. Топ. ₁ . Столиця Франції.

<p>Пациків</p>	<p>свої назви кожна. Вони зветься: Тайфун, Карвендель, Париж, Пациків, Мева. Тайфун і Мева – данина традиційній романтиці й пригод-ництву. Карвендель – баварський льокальний кольорит... Але поруч Париж і Пациків – столиця світу і галицька діра – що це: знак високої синтези – чи символ безодні суперечности між несполучним? (с.56).</p>	<p>УКТ₁. Осередок, центр європейської культури. О Рахове, ти був колись Парижем... Нехай гуцульським, але, кажуть, був! (“Гуцульський Париж” – назва поетичної збірки В. Кухти) (с. 272). ПАЦИКІВ, -ова, ч. Топ.₁. Цю назву мають декілька сіл на Гуцульщині. В якийсь час власником цих земель був моравський господар Пацик – звідси і пішла назва села (З туристичного буклету). УКТ₁. Віддалена місцевість. У селищі Вигода я пішла в південному напрямку, згадуючи місцеве прислів'я „Йти як до Пацикова”, яке натякає на неблизький шлях (http://ua.trip-impressions.com).</p>
<p>Дон Кіхот/ Санчо Панса</p>	<p>Трагедія нашої еміграції в тому, що вона має в собі певну кількість <u>Дон Кіхотів</u>, має гнітючу масу <u>Санчо Панс</u> і майже не має людей розуму (с. 59).</p> <p>Хто ж винен, що в наш час ролю <u>Дон Кіхота</u> мусів перебрати на себе <u>Санчо-Панса</u> (с. 59).</p>	<p>ДОН-КІХОТ (ДОН КІХОТ, донкіхот), -а, ч. ЛА₁. Герой роману Мігеля де Сервантеса Сааведра. Дон-Кіхоту протиставляється його зброєносець Санчо Панса – хитрий товстун, для якого на першому місці – матеріальні інтереси. УКЛА₁. 1.Герой-романтик. Чи в шані й почесні добро, Святі людські чесноти? Чи спис не рано на перо Міняють донкіхоти (Лукив М. Пани новітні й жебраки) (с. 144). САНЧО ПАНСА (Санчо Панча), незм., ч. ЛА₁. Ім'я слуги Дон-Кіхота. УКЛА₁. Вірний слуга і практична людина. Практичним Санчо Панчам духа злетити/ теж не чужі, можливо, при охоті... Стають і губер-наторами. Та поети - / поети / з Дон-Кіхотів (Коломієць В.Видива на дорозі). (с.309).</p>
<p>Акакій Акакійович</p>	<p>Нашим мистцям, що не хочуть бачити свого часу, незалежно від їхніх бажань, лишається роля упосліджених <u>Акакіїв Акакійовичів</u>. Вони самі себе на неї прирікають (с.75).</p>	<p>АКАКІЙ АКАКІЙОВИЧ, -я –а, ч. ЛА₁. Літературний персонаж з повісті М. Гоголя „Шинель”. УКЛА₁. Обережна людина. Гоголівські акакії акакійовичі бояться втратити шинель-годівницю – корупційну систему добору кадрів (Дзеркало тижня, 19-25.12.2009). (с. 35).</p>
<p>Держиморда</p>	<p>Свого часу це прикрасно сформулював Микола Хвильовий: „Справа тільки в тому: чи бути тобі Акакієм</p>	<p>ДЕРЖИМОРДА, -и, ч. ЛА₁. Прізвище дійової особи з комедії М. Гоголя „Ревізор”. УКЛА₁. Жорстокий, обмежений,</p>

	<i>Акакійовичем, чи Держимордою“ („Камо грядеши”)</i> (с. 75).	брутальний адміністратор, чиновник. Були й одверті держиморди, ніщо не спиняло їх в досягненні мети. Свої мети (Іванина В. Любов і смерть узурпатора). (с. 137).
Мойсей	<i>Не Держиморда, не Акакій Акакійович, а проводить <u>Мойсей</u> – так мислимо ми собі сьогоднішнього мистця. Цього чекають від нього люди....</i> (с. 76).	МОЙСЕЙ, МОЇСЕЙ , -я, ч. МА ₁ . За Біблією вождь і законодавець народу Ізраїля; пророк і Боговидець. УКМА ₁ . Ватажок, поводитир. <i>Воздвигне Україна свого Мойсея, – не може ж так бути!</i> (Тичина П.). (с. 241).
Народній Малахій	<i>Що наш <u>Народній Малахій</u> – тільки Дон Кіхот і зовсім це не Санчо-Панса – це ознака того, що ми все таки це в Пацикові, а не в Парижі</i> (с.59).	„НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ” („Народній Малахій”). ЛА ₁ – трагікомедія Миколи Куліша. Назвавши головного персонажа твору рідкісним в Україні іменем, автор певною мірою ототожнює, зіставляє свого героя із біблійним Малахією, останнім пророком Старого Завіту: біблійний Малахія першим пророкував скасування старозавітних жертв, замість яких „Господь установив чисту безкровну жертву, яку приносять йому святому імені всі народи від сходу до заходу сонця” (Белей Л. Літературно-художні імена-символи). УКЛА ₁ . Останній пророк, особа, що чинить „донкіхотський опір пануванню облуди й знелюдненню людини” (Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя).
Мекка/ Медіна	<i>Пациків – провінція. Париж – столиця. А може навпаки? Отже, осівав Ів. Багряний Пациків як центр світу, як столицю землі, як <u>Мекку</u> й <u>Медіну</u> нового людства</i> (с.80).	МЕККА , -и, ж. Топ. ₁ . Місто на заході Саудівської Аравії; священна мечеть із розлогим двором, на якому міститься об’єкт поклоніння мусульман – Ель-Кааба. <i>Харківська Мекка – пам’ятник Тарасу Шевченку</i> (Урядовий кур’єр, 21.02.2004 р.) (с. 235). МЕДІНА , -и, ж. Топ. ₁ . Місто в районі Хіджаз на заході Саудівської Аравії, адміністративний центр провінції Аль Медіна. Друге священне місто ісламу і місце поховання пророка Мухаммеда. УКТ ₁ . Святе місце, місце поклоніння святині.
Захід/Схід	<i>„Звідкіль вітри історії гудуть” – Чи то із <u>Заходу</u>, чи просто десь із <u>Сходу</u>? Із</i>	ЗАХІД , Заходу, ч. Топ. ₁ . Країни Західної Європи. УКТ ₁ . Цивілізація, відчуття

	<i>Кобеляк гудуть, мій друже</i> (с. 84).	„інтелектуальної переваги над Сходом, яке панувало в західній культурі” (Едвард Саїд). <i>Виглядає, що ми ніби все більше й більше відчуваємо переваги цивілізації і повертаємося обличчям на Захід</i> (Мудрий І. З ніг до голови Європа) (с. 168). СХІД , Сходу, ч. Топ. ₁ . Частина материка, протилежна Західній Європі; країни на цій частині материка. <i>Захід є Захід, Схід є Схід, не зустрінуться їм ніколи. Лише у підніжжя Престолу Божого в день страшного суду</i> (Кіплінг Р.).
Кобеляки/ Пациків	<i>Із Кобеляк гуде той вітер неспокійний. Що поет назвав Пациків Кобеляками, це не має значення. Якщо люди сучасності мають по п'ять прізвищ і ціна людської назви така ж проблематична вартість, як валютна одиниця в сучасній першій-літній європейській країні, то і Пациків може мати багато назв</i> (с. 85).	КОБЕЛЯКИ , -к, мн. Топ. ₁ . Місто, районний центр Кобеляцького району в Полтавській обл. УКТ ₂ . Захолустя, віддалене місце. <i>Уявляєте собі, пан голова ГА ООН відсутній на її засіданні, бо виборює депутатський мандат десь у Кобеляках чи Хацапетівці</i> (Кіпіані В. Рух презентує свій список) (с. 198).
Європа/ Азія	<i>Але шанс України якраз у тому, що вона при битій дорозі. Що вона і Європа і Азія. Судилося нам бути не тільки Європою, а і Азією. Судилося бути Україною</i> (с. 96).	ЄВРОПА (Варіант: Европа , діал. Евуропа), -и, ж. Топ. ₁ . Частина світу на північній півкулі. УКТ ₁ . Прогресивність, у проти-ставленні з Азією – дикунством (с. 156). АЗІЯ , -ї, ж. Топ. ₁ . Найбільша частина світу. УКТ ₁ . Застій життя, відсталість поглядів, глухомань. <i>Чи неросторопи, чи така okazія: посеред Європи шкірить ікла Азія</i> (Забаштанський В. Кривня рідня) (с. 33).

Підсумуємо розглянуте. Отже, маємо такий основний конотонімікон (конотоніміконом ми називаємо сукупність переосмислених власних назв, що містять у своєму значенні конотематичного плану – референтні співзначення, актуалізація яких здійснюється у специфічних, часто не типових для них вживаннях і може мати узуальний або оказіональний характер): *Аркадія* (‘щаслива країна’), *Спартак* (‘організатор, керівник’), *Париж/Пациків* (‘культурний центр’/‘периферійна відсталість’), *Дон Кіхот/Санчо Панса* (‘герой-романтик’/‘практична людина’), *Акакій Акакійович* (‘обережна людина’), *Держиморда* (‘обмежений, брутальний адміністратор’), *Народний Малахій* (‘останній пророк’), *Моїсей* (‘ватажок, поводир’), *Мекка/Медіна* (‘святе місце’), *Захід/Схід*

(‘цивілізація’/‘відсталість’), *Кобеляки/Пациків* (‘провінційність’), *Європа/Азія* (‘цивілізація’/‘відсталість’).

Власні назви, вжиті Ю. Шевельовим у переносному значенні, становлять узуальні, тобто широкоживані, конотоніми. Усі вони, крім пари *Кобеляки/Пациків*, – інтралінгвальні. *Пациків* – узуальний конотативний топонім з інтралінгвальною конотацією, вживання якого в українській мові територіально обмежене („конотативний онімний діалектизм”). Узуальні конотоніми слугують єдиній меті: підкреслити основну думку позиції автора: „Трагедія української еміграції, трагедія всього – за малими винятками – українства ХІХ-ХХ сторіч в їхньому безконечному провінціалізмі” і тому „*Картагена нашої провінційності мусить бути зруйнована*”.

Масмо і периферійний, „фонівий”, конотонімікон переважно оказіонального функціонування, переносне значення власних назв якого – лише рідкісна (найчастіше одинична) реалізація експресивних можливостей даної власної назви. Це:

1. Назви пісень: *Я згадав совєтське „Москва моя, страна моя” – огидне, антимилицьке, але влізливе, підмиваюче, маршове, бадьористе. Мотив, що проти волі оформляв ритм биття серця і крок ноги (с.57); / Але розгін революції 1648 року створив „Гей, не дивуйте, добрії люди, що на Україні повстало”, – пісню, якої наші хори звичайно не співають, — а може саме від неї може початися наша нова пісня. / Або ми знайдемо свій ритм у нашу функційну добу, або нас не стане. “І ніхто не прийдець на могилку к міне” – співали одеські вуркагани, і їхня пісня стала модною в усьому СССР „от Москвы до самых до окраин” (с.58). Назви і рядки пісень вписуються у загальний конотонімікон, зіставляючи різні ідеологічні позиції.*

2. Назви текстів (молитви, гасел): *Книжка Николишина має дві орієнтації: на живе життя і на мертві приклади. Це була книжка роздвоєностей. Коли він писав: „На Запорізькій Січі „Отче наш” було гаслом, подібним до недавнього „Земля і воля” або нового – наша держава! І отченаш побідив, як побідила земля і воля і як побідила наша держава на чолі азійського ренесансу!..(с. 93). Від прямого значення цих назв автор переходить до вторинної символічної номінації.*

3. Оказіональні конотоніми, вжиті у множині: *покоління Грушевського-Винниченка; Бобчинські; Всякі Крамаренки в Харкові, Штепи в Києві, Севастьянови в Вінниці та ін.*

4. Усталені вирази, у складі яких є конотонімі утворення: *Кайнова печать; по обидва боки Збруча, азійський ренесанс.*

Як бачимо, до складу свого конотонімікону Юрій Шевельов включає кореляційні сполуки (*Європа/Азія, Захід/Схід, Париж/Пациків, Дон Кіхот/Санчо Панса*) і часто створює широкі онімні опозиції.

Отже, конотонімікон його есе „Над озером. Баварія” засвідчує кореферентність ключових понять тексту, що увиразнює їхню вагомість і смисл. Конотоніми – результат семантичного розширення власних назв і наслідок дії закономірностей процесів концептуалізації та конотонімізації образних явищ. Сміслового домінанта семантичної структури конотоніма стає фактом мови, пов’язана не з об’єктом номінації, а з поняттям і закріплена вживанням оніма у мовленні.

1. *Алефиренко Н.Ф.* Спорные вопросы семантики: Монография / Н.Ф. Алефиренко. – Москва: Гнозис, 2005. – 326 с.

2. *Балаклицький М.* Есе як художньо-публіцистичний жанр : методичні матеріали [для студентів зі спеціальності „Журналістика”] / Балаклицький М. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 74 с.

3. *Белей Любомир*. У пошуках третього виміру: західноєвропейський період творчості Юрія Шереха-мовознавця (1947 – 1953 рр.) // Шевельов Юрій. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947 – 1953) / Упорядкування Любомира Белея, Людмили Нуждак; вступна стаття, примітки Любомира Белея. – Київ: Темпора, 2012. – С. 13 – 28.

4. *Гуйванюк Н. В.* Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.

5. *Карпенко О.Ю.* Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О.Ю.Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 328 с.

6. *Куриляк Л. П.* Корелерентність у сучасному українському текстотворенні: Автореф. дис. ... канд.філолог.наук. – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.

7. *Лукаш Г.П.* Актуальні питання української конотоніміки : [монографія] / Лукаш Г.П. – Донецьк : ТОВ „Видавничо-поліграфічне підприємство” „ПРОМІНЬ”, 2011. – 438 с.

8. *Лукаш Г.П.* Словник конотативних власних назв / Г.П. Лукаш. – Вінниця : ТОВ „Нілан ЛТД”, 2015. – 392 с.

9. *Михайлин І.* Юрій Шевельов: Провінція – не територія, а душа / Ігор Михайлин // День. – № 219, 30 листопада, 2012.

10. *Никитин М.В.* Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах / М.В. Никитин. – Санкт Петербург, Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

11. *Реформатский, А. А.* Введение в языковедение : учебник для студентов филолог. спец. высш. пед. учеб. заведений / А. А. Реформатский. – Изд. 5-е, испр. – Москва : Аспект Пресс, 2014. – 536 с.

12. *Селігей П.* Юрій Шевельов — майстер наукового стилю / Пилип Селігей // Українська мова, 2010, № 4. – С 3-21.

13. *Селіванова Олена*. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

14. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – Москва : Наука, 1973. – 366 с.

15. *Телия В.Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – Москва : Наука, 1986. – 143 с.

16. *Шерех Ю.* Думки проти течії: публіцистика / Ю.Шерех – Б.м., Видавництво “Україна”, 1949. – 100 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3713/file.pdf>

*Стаття надійшла до редколегії 10. 05. 2017
доопрацьована 30. 07. 2017
прийнята до друку 25. 08. 2017*

**TO THE SEMANTICS OF PROPER NAMES:
CO-REFERENTIAL OF CONNOTONYMS****Galina Lukash**

*Vasyl Stus National University of Donetsk
Department of Management Information Systems
Str. 600th anniversary, 21, Vinnytsia, Ukraine, 21021
e-mail: g.lukash@donnu.edu.ua*

The article focuses on the analysis of semantic change in the proper names, resulting in a new onym – connotonyms. Within the of connotonymy theory the language peculiarities, sources of appearing, functions, models of connotonyms, stages of their connotonymization, and also the scope of connotonymic derivation were clarified. The interconnection of language and extralinguistic factors in the process of co-referential nomination of different by the nature, conditions of functioning, methods of further narrowing of groups of connotonymic onyms were proved. The phenomenon of semantic extension of proper names was considered as an important factor of replenishment of lexical language structure in interlingua and intralingua aspects. Special attention is devoted to the mechanism of connotonym conceptualization as the realization method of semantic dynamic of proper names. A new onym material of Ukrainian connotonymia is included in scientific circulation. The phenomenon of semantic extension of proper names was considered as an important factor of replenishment of lexical language structure in interlingua and intralingua aspects. Connotonyms serve as the frame that holds the main idea of the work, and form connotonymikon work. The set reconsidered proper names that contain its meaning connotemy of conceptual plan of meaning reference, which the updating of specific, often not typical for them to use and can be usual or occasional nature is called connotonymikons. Peripheral, „background” connotonimikon mainly occasional operation, figurative meaning of proper names is - only the rare, single expressive possibilities of the implementation of its own name.

The analysis of semantics onym is made on the material of essays Yu Sheveliov.

Key words: connotation, coreferential nomination, connotonym, connotonymization, connotonymicon, semantic structure of the proper names, Yu.Sheveliov.